

Dani Erzsébet: Identítséggyarmatosítás Erdélyben – Identitásdrámák és kulturális stratégiák a Trianon utáni székelymagyar irodalomban

Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2016, 287 oldal,
a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával

Dani Erzsébet, a Debreceni Egyetem Könyvtárinformatikai Tanszékének adjunktusa korábbi, *Székelyföldi intézményi sors* című munkája után ismét hitet tesz székely származása, a már küldetésnek is tekinthető székely kötődése mellett. Újabb kötetét „Szüleimnek és Nagyszüleim emlékének” ajánlva, a két világháború közötti erdélyi magyar irodalom emblemikus alkotásainak újraértelmezésével üzen az anyaországtól messze, a Kárpátok tövében élő, egyre apadó számú tömbmagyarságnak, a szórványban élő mezőségieknek, de a Kárpáto-

kon kívülre került gyimesi csángóknak, bukovinai székelyeknek is. Megmaradásra szólít, bátorít. Személyes kötődése azonban egy percre sem feledteti vele a tudományos munka, a kutató felelősségét, amelyre a rendkívül gazdag szakirodalmi anyag, a több mint hatoldalnyi bibliográfia, a jól illeszkedő háttér-információkat tartalmazó lábjegyzetek, a következetesség, az ok-okozati összefüggések keresése, a világos, lényegre törő megfogalmazás utalnak. Könyve szerkezeti-
leg két nagy egységből áll, amelyek fejezetekre, alfejezetekre tagolódva, egyrészt átláthatóvá teszik a munkát, másrészt kutatói fegyelmességéről árulkodnak.

„Hát miféle ország ez? (...) Vagy talán kegyetlen emlék itt az időktől elmaradás, s csupán divatja múlt nemzetség, aki ittmarada, hogy életével illetlenkedjék a művelődésnek? Nem lehetetlen. Mert ki nem ismerhető, különös illatú föld ez! Torz és konok massa. Kínba merevedett múlt. Élő csontváz. Vérnek tüzén égetett antik korsó. És főleg szellemnek levegőtlen barlangja. S a népe?

Hi-hi. Bolond, aki lakja. Vagy ismertebb néven székelyek ők (...) Szerencsétlen és magát gyászoló nép, amely mindent kitalált, csak a maga sorsát nem találja ki soha” (45.). (Tamási Áron: Szülőföldem.)

Az első világháborút lezáró párizsi békeszerződés részeként 1920. június 4-én született trianoni békediktátum előírása alapján – mint az valamennyiünk számára ismert – a Magyar Királyság elvesztette területének 2/3-át, 282 ezerből 93 ezer km² maradt, lakossága 21 millióról 7,6 millióra csökkent. Mindezek következményeként Dani Erzsébet megfogalmazásában: „*a sokkhatások anómiás állapotba sodorták a nemzetet (benne a székelységet), a terület- és népességvesztéssel a magyar nemzet addig működő szakrális koncepciója széttört, a politikai nemzet koncepciójára épített politika érvényét veszítette, a korábbi világmépek összetörték, a nemzeti tematika a régi értelemben többé már nem volt használható” (21.).* Mít lehet egy ilyen helyzetben tenni? Maradjon-e azonos önmagával a székely tudat, ha törik, ha szakad? Vagy elemi egzisztenciális, család-féltési, és más okokból mondjon le a székelytudat önazonosságáról? Melyikre mondja ki a halálos ítéletet? – teszi fel a kérdéseket a szerző.

Idén megjelent könyvében az erdélyi magyar irodalom kiemelkedő képviselőinek szemüvegén keresztül tárja elénk a Trianon után kisebbségben élő székelymagyarság iden-

titásválságát, a hatalmi helyzetbe került románság lépésről lépésre erősödő asszimilációs törekvései következtében előállt frusztráltságára, identitáskonfliktusaira adott válaszának módozatait, valamint az identitás megőrzésére tett erőfeszítéseit. Tamási Áron: Ábel trilógia, Szülőföldem; Nyíró József: Úz Bence, Az én népem, Néma küzdelem; Benedek Elek: Édes anyaföldem!; László Dezső: A kisebbségi élet ajándékai; Kacsó Sándor: Vakvágányon; Balázs Ferenc: A rög alatt; Böződi György: Romlás; Ignác Rózsa: Született Moldvában, Anyanyelve magyar című regényei és szociográfiai írások szolgálnak a Dani Erzsébet által feltett kérdések megválaszolására. A választott művek témái: „*a székelység elszegényedése, az elrománosodás, a szülőföld elhagyása, a magyar arisztokrácia román jobbagyot favorizáló nemzetrontó önzése, a beolvasztási politikát szolgáló román bankpolitika” (43).* Szereplőiknek (egyének, közösségek) segítségével típusokat mutat be, amelyeknek spektruma a kolonizálhatatlan identitású székelymagyartól a renegát, avagy az identitását teljességgel feladó konformistáig igen széles skálán mozog. A szerző szerint a székely széthúzás azonban ott van az általa felsorakoztatott irodalmi művek mind-egyikében.

A könyv első része előkészítés, elméleti megalapozás, az irodalmi művek elemzési szempontrendszerének felállítása, az olvasó bevezetése a műértésbe. Beavatás a szé-

kelység eredetének és történetének identitásképző vonatkozásaiba. A történészek közötti dilemmában – miszerint még a 20. század elején is kérdésként vetődött fel a tudomány számára, hogy ősfoglalók vagy királyi telepések, magyarok vagy idegen nemzetiségűek voltak-e a székelyek, és egészen pontosan mikor telepedtek meg a mai Székelyföld területén – Hóman Bálint álláspontja mellett áll ki: „*az erdélyi székelység nagyobb, zárt tömegben megtelepülő ősfoglaló nép vagy törzs volt*” (31.). Egy nyelvet beszélnek a magyar néppel, nemzeti öntudatuk kifejeződésekként őrzik hagyományait, népviseletüket, népi kultúrájukat. A szerző külön alfejezetet szentel a székelymagyar embertípus, lelkület bemutatására, melynek kialakulásában legdominánsabb elemként a zártságot nevezi meg. Egyed Ákosra is hivatkozik, aki a megmaradást és az asszimilálódás-képtelenséget a székely történelem sajátosságaival magyarázza: a katonai szerep, a hagyományos hadrendszer, a szabadságjogok, az autonómia és öngazgatás, a jogrendszer voltak azok a meghatározó alapok, amelyek segítségével a székelyek megtartották nemzeti önazonosságukat (38.). Trianon kétségtelenül a legnagyobb csapást mérte identitástudatukra, az impériumváltás, a hatalomra jutó románság „kúszó” (észrevétlenül terjeszkedő), majd egyre határozottabb asszimilációs törekvései kényszerhelyzetbe hozták, védekező álláspontra kényszerítették a székelymagyart. „Az

ember, akinek halottja van, az lehet ilyen egykedvű, mint ez a város. Kőd ez is, kisebbségi köd, ami megüli az utcát, a levegőt, az arcot és főképpen a lelket”(131.). (Tamási: Szülőföldem.)

Dani Erzsébet számára a legnagyobb kérdés tehát az, mit tesz a trauma az egyéni és kollektív kulturális tudattal – az ÉN-identitással és a MI-identitással –, melyek azok a viselkedési formák, normák, amelyek a gyarmatosító és gyarmatosított közötti diskurzusban, konfliktusokban hatnak a kollektív kulturális tudat formálódására. Az általa vizsgált probléma tudományos körbejárásához asszimilációs és identitáselméleteket, kommunikációelméletet, ezeknek kiváló megfogalmazóit hívja segítségül, mint Max Weber, Homi K. Bhabha, Andorka Rudolf, Everett M. Rogers, Thomas M. Steinfatt, Bitskey István, hogy csak néhányukat említsem a legismertebbek közül. Modelleket állít mindkét oldalon, a gyarmatosítói viselkedés jellemzésére Thomas H. Eriksen elméletét hozza, miszerint az állam háromféle módon viszonyulhat kisebbségeihez: asszimilál, elnyom és szegregál, vagy elmozdul a multikulturalizmus irányába. A két világháború között kialakult nemzetállamok egyértelműen az erőszakos asszimiláció stratégiája felé indultak el, amelyre a gyarmatosítottak részéről többféle válasz születhetett, ebből a szempontból területi megoszlásban is különbséget tesz az egy tömbben, a szórványban, a történelmi Magyaror-

szágon belül vagy annak határain kívülre vándorolt, faluban vagy városban élő székelység között. A sokszor önpusztító módon kolonizálhatatlan és az identitáselhagyó stratégiát (tudatosan vagy ösztönösen) választó típus közé iktatja Homi K. Bhabha posztkoloniális elméletének „mimikri” kategóriáját: „*a gyarmatosító és a gyarmatosított közötti kapcsolatban a gyarmatosított úgy tesz, mintha elfogadná a gyarmatosító kultúráját, viselkedését, felvenné szokásait*” (59.), így, rejtve maradva őrzi és védi a saját identitását, azonban a rejtőzködés közben valamennyire maga is átalakul a gyarmatosító kultúrájának hatása alatt. M. Guibernau alapján pedig azt a megállapítást teszi: „*az identitás sokarcú jelenségként képzelhető el, mely az emberi attribútumok oly széles skáláját öleli föl, mint a nyelv, a vallás, az etnicitás, a nacionalizmus és a múlt közös értelmezése*” (72.).

A kötet második részét, a fentebb említett művek értelmezésének sorát Tamási Ábel trilógiája nyitja. Ábel kezdetben az egyszerű, természetközeli székely típusának képviselője, akit hányattatott sorsa elvezet a székelység drámájának és a székely identitásörzés szükségességének felismerésig, ezért az író a trilógiát az identitásmenedzselés fejlődésregényének nevezi. Folytatásként az identitásdrámákban egyre „árnyaltabb” figurák jelennek meg, stagnáló vagy kűszó identítások, labilis, meghunyászkodó, egyensúlyvesztő..., végül az identitásvál-

ság-menedzselés legszélesebb spektrumát az utolsóként elemzett Ignác-regény adja, ahol már a teljes asszimiláció küszöbén álló csoporttól a kettős identitáson át az önpusztító identitáskolonizálhatatlanságig vagy az identitásváltásig minden típus megtalálható. A regényelemző fejezetek mindegyike az írók rövid életrajzával indul, majd a, bevezető részben felállított szempontrendszer következetesen betartva, annak megfelelően emeli ki a regényalakokat, gyakorta a falusi papot, tanítót mintegy hangsúlyozva az egyház és az iskolák közösség-összetartó erejét és felelősségét az identitás-megőrzésben. „*Eletközeli, hús-vér valóságként (ha fiktív formában is), a szétszaggatott és további destabilításra ítélt értékstruktúrájú székely- és szórványmagyar kisebbségnek állított identitáscsapdákkal, a megmaradás azonosságtudati útvesztőiben bolyongó, interkulturális kálváriát járó történetekkel*” (279.) találkozhattunk az elemzett művekben – állapítja meg összegzésként.

Dani Erzsébet célja e munkájával azonban több lehetett, mint ráirányítani a figyelmet újból a sokunk által rég olvasott regényekre, és még nem is „csak annyi”, hogy a székely- és szórványmagyarság drámája látletének tudatunkban tartásával hangsúlyozza az identitás-megőrzésünk fontosságát, mikor kijelenti: „*az identitástudat a gondolkodó ember alapvető igénye. Elemi biztonságérzetéhez is hozzátartozik, hogy választ tudjon adni a kérdésre: ki vagyok, mi vagyok?*”

(60.) Úgy gondolom, ma napjaink soknemzetű Európájában, multikulturális világában egyre gyakrabban felmerülő kérdés az identitás, az identitás-megőrzés, amelyhez Dani Erzsébet könyve kapaszkodókat adhat számunkra, minthogy az az optimizmus is, amit zárásként megfogalmaz: „Bizonyára eljön az idő, amikor a többségi román nemzet a saját traumájaként fogja kezelni az erdélyi magyarságnak okozott tra-

umát. Az amerikai fehérek ezt már megélték és megtették az afro-amerikaiak és bizonyos mértékig az amerikai őslakosság (az indiánság) vonatkozásában” (280.) – ugyanis a kulturális Mászás elfogadása nélkül az együttélés, az együttműködés hosszú távon nehezen elképzelhető.

Szegedi Magdolna